

Інна ДОЛЖЕНКОВА

ПРИТЧА ПРО ЗМІЗЕРНІННЯ ЛЮДИНИ

Для багатьох шанувальників сучасної української літератури книжка Володимира Даниленка “Усипальня для тарганів” стане своєрідним відкриттям, хоча й оповідання, й повісті “Усипальня для тарганів” та “Дзеньки-бреньки” друкувалися в періодиці, антологіях. Деякі навіть у зарубіжних, зокрема у перекладах німецькою та японською. Але, зібрані під однією палітуркою, творіння Даниленка справляють цілісне враження майже серіальної тягlostі. Наскрізний мотив, навколо якого обертаються сюжети й колізії, на який нанизано більшість реалістичних чи фантазмагоричних подій – абсурдність людського існування. У цьому зображенні абсурду не важко помітити залежність автора від екзистенціалістів. Утім, сам Даниленко і не приховує того величезного впливу, який справили на нього свого часу Сартр і Камю. За його власним свідченням, письменник навіть боявся, що екзистенціалісти його зіпсували. Гадаю, побоювання виявилися даремними: абсурд, серед якого доводиться виживати сучасній українській людині, побиває найсмільвіші антиутопічні фантазії західних філософів. Відтак – учення про абсурд земного буття взагалі дуже легко накладається на сучасні постсовецькі реалії української провінції. Володимир Даниленко – житомирець. У “Місті Тіровиван” лише два оповідання змальовують київський побут: “Кієвській мальчик” і “Солов’їний день”. Усе інше – проза житомирська. Не забуваймо, що саме Даниленко доклав невтомних рук до створення такого літературного міфу, як “житомирська прозова школа”. Не знаю, що окрім походження об’єднує представників школи, адже, приміром, стилістично й технічно Валерій Шевчук, В’ячеслав Медвідь чи Євген Пашковський – разюче неподібні. Так само осібно стоїть на літературних роздоріжжях і Володимир Даниленко. У нього свій особливий погляд на речі, які багатьом здаються простими й зрозумілими. Трійзм про ідіотизм провінційного існування Даниленко спростовує своїми житомирськими оповіданнями. І “Вуха”, де від зміни форм вух залежить доля, і “Тепле пиво”, в якому оповідачеві більше шкода загризеного людиною пса, аніж самого винуватця і своєї, і собачої смерті, і “Віолетта з драндулета”, в якій співіснують два часові простори, і “Свято гарбузової княгині” з його інцестом по-житомирськи, і “Гір-лір-лі”, своєрідний апокриф, у якому звичайний хлопчик поступово виростає до надхмарних висот надлюдини – всі ці оповідання свідчать: саме провінційне буття занурює в правдиву містику. Читаючи “Місто

Тіровиван”, ловиш себе на думці, що готичний роман міг би народитися тут, у Житомирі, утім, так само, як і в будь-якому українському місті, де карти доль, характерів і національних типів так дивно й злютовано перемішалися, що від цієї мішанини можна чекати вибуху найпотужнішого.

Містиками в Тіровивані (зворотне прочитання слова “навиворіт”) постають не лише представники так званих творчих професій, як-от художник з оповідання “Монолог самотнього каменя”. Це може бути звичайний собі пересічний тато пересічного хлопчика. Тато розповідає синові його найулюбленішу історію про “Кімнату з цикламенами”, яка непомітно й органічно починає жити власним, реальним життям, і малий уже не розрізняє правду й вимисел. Він боїться цієї таємничої кімнати з цикламенами (досить нетрадиційна квітка для нашої провінції), де сліпа божевільна Марта вершить долі загадкових присутніх, нікому не даруючи волю, відтак посилаючи всіх на смерть. Боїться, жахається в солодкій знеможі, але... Повертається раз у раз до тієї кімнати, аби ще й ще пережити страх смерті, яка відштовхує й притягує водночас. Кімната з цикламенами – символ найпотаємніших закапелків слабкої людської душі, куди наважуються зазирнути тільки найвідважніші. Щоб позбутися страху, його треба пережити бодай у грі.

Володимир Даниленко моделює різні способи смерті чи її тимчасового уникнення. Головна проблема сучасної людини – неготовність до неминучого кінця земного існування. Навіть коли героям оповідань подаються знаки про швидку загибель, вони не сприймають їх усерйоз. У “Сливовій кісточці” герой дізнається з “Книги доль” про те, що помре від швидкої старості. Пояснити цього не може старий колекціонер, котрий і гадав герою. На місці, де вранці Ігор посадив сливову кісточку, в обід уже буяло дерево з плодами. За цей час з’ясувалося, що він постарів на ціле життя й помер згідно з пророцтвом. Не будучи містиком, цей пересічний провінційний мешканець пропустив повз увагу знаки близького кінця.

Героїня оповідання “Солом’яний пан” натомість дуже чутлива до зовнішніх проявів невидимого світу. Вона читає в книзі власної долі. Можливо, тому, що жінка володіє шаленою інтуїцією, на відміну від черствих раціональних чоловіків. Коли зроблений із соломи чоловічок виявляється нездатним оживити відмерлу душу героїні, вона постригається в черниці. А все почалося з того, що Марина знайшла голку з чорною ниткою й спіймала павучка, знаки, які героїня зуміла відчитати.

Комахи в книжці Володимира Даниленка також один із наскрізних мотивів. Але – не з нав’язливих. Власне, у порівнянні з людиною у комахи немає нічого революційного. Це порівняння надibuємо як у класиків світової літератури, так і в сучасних московських постмодерністів, як-от у Пелевіна. Володимир Даниленко використовує і це порівняння, і досвід попередників, зокрема, у тезі про те, що людське життя настільки скороминуще, що скидається на вік комахи-одноденки. Проте автор “Міста

Тіровиван” у своєму використанні мотиву доходить висновку не такого однозначного, як попередники. Задля підтвердженень тези про абсурдність існування – не-існування посттоталітарної людини він обрав найнесимпатичнішого паразита – таргана. Книжка побудована так, що з тарганів починається (оповідання “Місто Тіровиван”), і тарганями завершується книжка (остання повість “Дзеньки-бреньки” не вписується у концепцію збірки й стоїть особно). У першому оповіданні дівчинка-героїня чавить таргана, вислуховуючи майбутню жертву тоталітарної сваволі Цициповича, який дорікає, що це негуманно. Тарган-Циципович, котрого державна машина може розчавити так само легко й непомітно, як щойно – дівчинка Ліля таргана. У повісті “Усипальня для тарганів” поруч із несимпатичними паразитами з’являються й нижчі істоти – веретільниця, комарі. Герой повісті у новелах нудить світом. Хоча в перших оповідках він постає дуже спостережливим, надзвичайно ніжним до своєї дитини й доброзичливим до жінки. Але поступово дитячі комплекси вилазять на поверхню, і той хлопчик з дитячого фото героя, хлопчик із квадратною головою, бо батько бив вагітну маму табуреткою, заважає героєві жити розкутим повноцінним життям. На Заході такий стан називають кризою середнього віку. Не кожний може з нею впоратися. Аби звільнитися від своїх комплексів провінціала, зламати код долі невдахи від народження, герой знищує свої дитячі знімки. Як з’ясувалося, тим часом наблизивши час злочину й смерті. Він фізично відчуває порожнечу власного, а відтак і взагалі буття. Герой перевтілюється в комариного царя, він не розуміє, навіщо його дочка носить у сірниковій коробці таргана. Поступово депресія переходить в агресію, яка знаходить вихід у вбивстві вже колишньої дружини. При цьому генетичний код виявляє себе в тому, що герой забиває жінку до смерті табуреткою, завершуючи тим самим те, що його батько полишив на півдорозі. У тарганячо-комарино- веретільницькому світі людині немає місця. Вона може бути розчавлена, як тарган, звиватися, як веретільниця після кількох ударів лопатою, пити кров, як комар, але ніколи не зможе пристосуватися до отрути під назвою життя. Так, як цього навчилися нижчі істоти впродовж мільйонорічного існування. Таргани, як плем’я, як мафія, безсмертні. Може, тому що безперервно реалізують інстинкт продовження роду, і втрата одного індивіда-особини нічого не змінює в загальній кількості популяції.